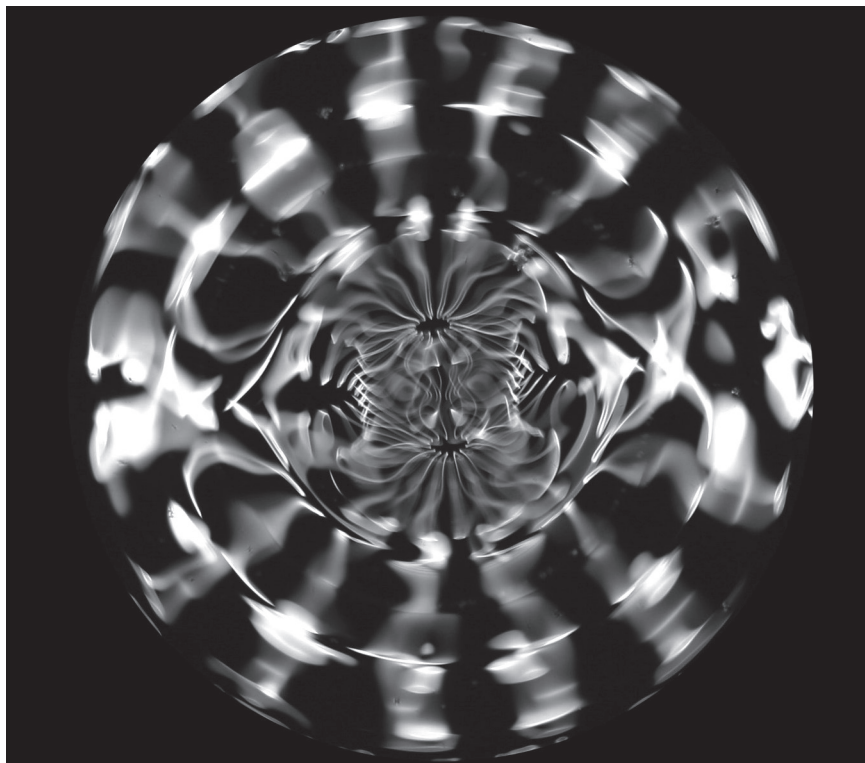

มันดาลา : นัยยะแห่งจิตวิญญาณสู่บริบททางศิลปะ

ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล

สาขาวิชาการออกแบบนิเทศศิลป์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

คำสำคัญ มันดาลา, วัสดุศาสตร์, จักรวาลวิทยา, ไตรภูมิ

ย้อนห้วงกาลเวลากลับทวนสู่วันวานแห่งอดีตกาล เมื่อแรกมีสิ่งก่อสร้างขึ้นในชมพูทวีปนานนับพันปี ชาวอินเดียเรียนรู้การสร้างสถาปัตยกรรมและสิ่งก่อสร้างนานา ตามการถ่ายทอดจากบรรพชนรุ่นแล้วรุ่นเล่า สืบทอดมาอย่างยาวนาน คำสอนจากบรรพชนดังกล่าว ได้กลายมาเป็นคัมภีร์ที่ยึดถือปฏิบัติ เรียกกันว่า “Vastu shastra (วัสดุศาสตร์วา หรือ วัสดุศาสตร์)” อันเป็นคัมภีร์ทางการก่อสร้างโบราณของอินเดีย คำว่า Vastu shastra ในภาษาฮินดี แปลว่า ศาสตร์แห่งสถาปัตยกรรม (science of architecture) เป็นหลักการทางวิศวกรรมและสถาปัตยกรรมโบราณ การออกแบบแผนผังของ Vastu shastra ตั้งอยู่บนรากฐานของความกลมกลืนระหว่างสิ่งก่อสร้างกับธรรมชาติ สัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับคติความเชื่อ

สอดคล้องระหว่างหลักเรขาคณิตกับจักรวาล

หลักการของการสร้างสถาปัตยกรรมอินเดียโบราณจึงมุ่งหมายให้เป็นที่พักพิงของเทพดา เรียกกันว่า “มณฑิร (Mandir)” ทำให้วิหารหรือเทวาลัยใด ๆ ก็ตาม ล้วนออกแบบ จำลอง และจัดวางตามแนวความคิดของพื้นที่ล้อมรอบมณฑิร ทำให้สิ่งแวดล้อมทั้งหมดจึงเป็นที่ตั้งของเมือง ชุมชน สวน บ้านเรือน ถนนหนทาง และสิ่งแวดล้อมสาธารณะทั่วไป

คติทางความคิดระหว่างรูปทรงเรขาคณิตกับความสัมพันธ์ในจักรวาล มีกล่าวไว้ในคำอธิบายทางดาราศาสตร์เกี่ยวกับจักรวาลวิทยา (Cosmology) นักดาราศาสตร์คำนวณว่า ในระบบสุริยะจักรวาลนั้น มีหมู่ดาวขนาดใหญ่อยู่ประมาณ 10 ล้านหมู่ดาว นอกจากดวงดาว ยังพบมวลสารน้อยใหญ่อีกมากมายเหลือคณานับ แต่ที่น่าประหลาดก็คือ หมู่ดาวมากมายในจักรวาลกลับอยู่ในตำแหน่งอย่างมีระเบียบ มีการเคลื่อนไหวโคจรที่ค่อนข้างคงที่ จนทำให้นักดาราศาสตร์สามารถคำนวณระยะทาง เวลา และทิศทางของดวงดาวได้อย่างแม่นยำ นักดาราศาสตร์สมัยใหม่ได้อธิบายและยอมรับกันว่า สิ่งเหล่านี้เป็นไปโดยกลไกแห่งควอนตัม (Quantum Mechanics) ซึ่งได้พบว่า หมู่ดวงดาวต่างมีพลังควบคุมระหว่างกันและกันอยู่ ต่างให้แรงดึงดูด และแรงผลักที่มีดุลงันอย่างพอดี และพลังมหาศาลที่ควบคุมสิ่งต่าง ๆ ในจักรวาลนี้เรียกกันว่า “พลังคอสมิค (Cosmic Energy)” ด้วยเหตุดังกล่าวในทางดาราศาสตร์ จึงดูสอดคล้องกับการวางตำแหน่งต่าง ๆ อย่างมีระบบระเบียบ

ในคติความเชื่อทางศาสนานั้น ความสัมพันธ์ในจักรวาลตามแนวความเชื่อโบราณของอินเดียมีบันทึกไว้ในคัมภีร์พระเวท ตลอดจนเล่าขานในมหากาพย์ของศาสนาฮินดู กล่าวถึงตำแหน่งมณฑิรของเทพเจ้าอันศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาฮินดู เชื่อกันว่า เป็นที่พักพิงของพระศิวะ (พระอิศวร) ณ ยอดเขาไกรลาส (Mount Kailash) เขาไกรลาสจึงเชื่อว่าเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ต่อมา เมื่อศาสนาฮินดูได้มีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนา ทำให้คติทางพุทธได้รับในแนวความเชื่อเรื่องจักรวาลดังกล่าว เรียกกันว่า “เขาพระสุเมรุ” ซึ่งต่อมา ได้พัฒนาไปสู่คติความเชื่อเรื่องไตรภูมิ (Trailokya) ที่อยู่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ ไตรภูมิในความหมายของพระพุทธศาสนาจึงเป็นคติเกี่ยวกับโลกสี่ฐานตามความเชื่อของชาวพุทธ ประกอบด้วย กามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิ ซึ่งสัตว์โลกทั้งหลายจะต้องเวียนว่ายตายเกิดในไตรภูมิ กล่าวโดยสรุปนั้น ไตรภูมิเป็นเรื่องราวของจักรวาลวิทยาหรือโลกสี่ฐานตามมติในมุมมองทางพุทธศาสนา ได้อธิบายโครงสร้างและลักษณะต่าง ๆ ของจักรวาล ตั้งแต่กำเนิดจนสิ้นสลาย รวมทั้งความเป็นมาของชีวิต และความเป็นไปหลังความตาย ดังความหมายของคำว่า “ไตรภูมิ” ที่แปล

ว่า 3 โลก หรือ สามโลกรวมกันเป็นหนึ่งจักรวาล อันประกอบด้วย สวรรค์ มนุษย์ และนรก
นั่นเอง (ภาพที่ 1-3)

อิทธิพลจากไตรภูมิที่มีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล ปรากฏให้เห็นในสถาปัตยกรรมโบราณ ทั้งทางศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนาตามคติเรื่องราวยกจักรวาลวิทยา ดังที่กล่าวไว้เบื้องต้น ดังนั้นในที่นี้ จึงขออธิบายถึงอิทธิพลของคติจักรวาลวิทยาที่ปรากฏผ่านการสร้างขึ้นเป็นสถาปัตยกรรมขนาดใหญ่ในลักษณะของมณฑล (Mandala) หรือ มณฑล ที่เปรียบเสมือนการจำลองจักรวาลในศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนาที่ วัดซัมเย่ (Samye Monastery) หรือ “ซัมเย่ กอมปา (Samye Gumpa)” ในทิเบตเมื่อราว 1,300 ปีก่อน สร้างเมื่อราวค.ศ.775 ในรัชสมัยพระเจ้าตรังซิง เตเช็นแห่งราชวงศ์ทุโบ เป็นสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาบนแผนผังมณฑลที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก สร้างขึ้นโดยพระปัทมสัมภาวะ (คุรุ ริมโปเช) และพระศาสนดริภักษิต ดังเห็นได้จากการออกแบบพื้นที่และที่ว่างของวัด ซัมเย่อยู่แผนผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ล้อมรอบด้วยกำแพงที่ก่อสร้างเป็นวงกลมตามหลักภูมิจักรวาล (ภาพที่ 4)

บุโรพุทโธ หรือ “บรมพุทโธ (Borobudur)” ในอินโดนีเซีย ก่อสร้างขึ้นระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 8-9 แผนผังสี่เหลี่ยมของบุโรพุทโธได้สร้างทางขึ้นเป็นบันไดทั้ง 4 ด้านซึ่งทอดขึ้นไปสู่ชั้นบนสุดในตำแหน่งกึ่งกลาง เปรียบเสมือนทิศทั้งสี่ของจักรวาล ตามแผนผังพุทธจักรวาล หรือ มณฑล เป็นการสร้างแบ่งตามลำดับขั้นของฐาน จากฐานชั้นล่างสุดไปสู่ยอดบนแทนความหมายของกามธาตุ รูปธาตุ และอรูปธาตุ

นครวัด (Angkor Wat) หรือ “อังกอร์ (Angkor)” ในเขมร สร้างขึ้นเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 12 การออกแบบพื้นที่ภายในนครวัด สร้างขึ้นภายในคติของเขาพระสุเมรุซึ่งตั้งอยู่แกนกลางของจักรวาล ล้อมรอบด้วยทวีปทั้งสี่ คือ อุตตรกุรุทวีปทางทิศเหนือ บุรพพิททวีปทางทิศตะวันออก อมรโคยานทวีปทางทิศตะวันตก และขมพูทวีปทางทิศใต้ ทำให้ก่อสร้างปราสาทขนาดใหญ่ล้อมรอบทั้งสี่หลัง โดยมีปราสาทประธานขนาดใหญ่ที่สุดตั้งอยู่ตรงตำแหน่งกึ่งกลาง (ภาพที่ 5-6)

ไม่เพียงแต่ วัดซัมเย่ บุโรพุทโธ และนครวัดเท่านั้นที่สร้างขึ้นตามแนวความคิดเรื่องเขาพระสุเมรุหรือไตรภูมิ ยังมีสิ่งก่อสร้างมากมายหลายแห่งในอุษาคเนย์ที่สร้างตามหลักการดังกล่าว ดังนั้น แนวความคิดเรื่องการจัดวางทิศของสถาปัตยกรรมอันเป็นปูชนียสถานโบราณ

ถ่ายทอดอิทธิพลจากศาสนาฮินดูสู่พระพุทธศาสนา トラバจนกระทั่งหลอมกลืนเป็นคติการออกแบบแผนผังพระสถูปที่แบ่งพื้นที่จำลองการสร้างสรรคจักรวาล คติเรื่องพระสถูปได้แพร่หลายในพระพุทธศาสนาทุกนิกาย ทั้งเถรวาท มหายาน และวัชรยาน การออกแบบแผนผังพระสถูปจึงกำหนดจากศูนย์กลางกระจายสู่รอบทิศ หรือหมายถึงการขยายภพภูมิต่าง ๆ จากจุดศูนย์กลางเดียวกัน จากพื้นฐานดั้งเดิมของสถูปทรงโอคว่ำที่เมืองสาญจีในอินเดีย ได้กลายเป็นที่ยอมรับภายใต้ความศรัทธาว่า สถูป หรือ พระสถูป คือสิ่งก่อสร้างที่มีรูปโอคว่ำซึ่งก่อไว้สำหรับบรรจุของควรมุขามีพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าและพระธาตุของพระอรหันต์ เป็นต้น¹

แผนผังของสถูปล้วนออกแบบในลักษณะสมมาตร โครงสร้างสถูปจะจัดวางบนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ทุกสิ่งทุกอย่างพัฒนาจากจุดศูนย์กลางกระจายแผ่ออกสู่ด้านนอกอย่างได้สัดส่วน และหากมองจากศูนย์กลางจะมุ่งตรงในลักษณะแนวตั้ง ทำให้เกิดความรู้สึกถึงการแผ่ไพศาลความยิ่งใหญ่ และความอลังการ อีกทั้งจุดศูนย์กลางขององค์สถูปจะสอดคล้องในทุกทิศทุกทาง เมื่อแบ่งพื้นที่ในทิศทั้งสี่ อันได้แก่ ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก พื้นที่ของทิศทั้งสี่ล้วนมีขนาดและสัดส่วนที่เท่าเทียมกันอย่างมีนัยยะสำคัญ

เมื่อศึกษาถึงการกำหนดแผนผังของสถูป ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงการประกอบพิธีกรรมหรือการเทิดทูนสิ่งสำคัญสูงสุดที่อยู่ ณ จุดศูนย์กลาง ดังเช่นที่มุ่งเน้นไปถึงตำแหน่งกึ่งกลางคือ “พระสถูป” นั่นเอง กล่าวกันว่าการกำหนดขอบเขตของแผนผังดังกล่าวมีมาช้านาน ดังเห็นได้จากการดำรงอยู่ร่วมกันทางความคิดระหว่างศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธ และศาสนาเชน ในวัฒนธรรมของการวางผังทิศทางการก่อสร้างสถาปัตยกรรมทั้งมวล คงมีอาจปฏิเสธได้ว่า รากฐานทั้งปวงมาจากพื้นฐานเดียวกันของวัฒนธรรมอินเดีย คือ Vastu shastra (วัสดุศาสตร์) อันเป็นศาสตร์ว่าด้วยสถาปัตยกรรมอินเดียโบราณ และการแบ่งพื้นที่รายล้อมสิ่งปลูกสร้างนั้น ดังปรากฏในแผนผังการก่อสร้างพระราชวัง เทวาลัย วัด และวิหาร ฯลฯ หลักความคิดดังกล่าวมีการสืบทอดมาอย่างช้านานนับพันปี และเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอินเดียที่มีอิทธิพลไปสู่ศาสตร์แขนงอื่น ๆ สืบต่อมา และเป็นเสมือนป่อเกิดของนิยามแห่งมันดาลา (Mandala) ในกาลต่อมา

จากแกนของมันดาลาอันเป็นศูนย์กลางของแผนภูมิในพิธีกรรม เปรียบเสมือนการจำลองจักรวาลในขอบเขตสี่เหลี่ยมจัตุรัส สามารถถ่ายทอดผ่านเส้นเรขาคณิตในแกนแนวตั้งและแกนแนวนอน ภาพจำลองดังกล่าวจึงสัมพันธ์กับการกำหนดทิศทางและที่ตั้งของสถูปที่

จุดศูนย์กลางแทนโลก อันหมายถึงภพภูมิของมนุษย์ กล่าวโดยสรุปนั้น จะสามารถแลเห็นได้ว่า ภาพจำลองดังกล่าวสัมพันธ์กับขอบเขตของพิธีกรรมและการกำหนดทิศทางของที่ตั้งของพระสถูป จุดศูนย์กลางของแผนผังของพระสถูปก็คือจุดที่เส้นรัศมีจากศูนย์กลางพบกับพื้นโลก ภาพจำลองนี้เป็นตัวแทนของลักษณะการกำเนิดภพภูมิต่างๆที่ยอมรับกันจนเป็นจารีตประเพณีทั่วไป การปรากฏของภพภูมิล้วนนั้นมาจากหลักการสากลเช่นเดียวกับการแผ่ขยายทรงกลมขนาดต่างๆออกมาจากจุดศูนย์กลางตามระยะห่างของเส้นที่พุ่งออกมาในทิศต่างๆ ทำนองเดียวกันกับระลอกน้ำที่ขยายวงออกไปเรื่อย ๆ เมื่อโยนก้อนหินลงไปในสระที่น้ำนิ่ง แต่หากมองในแบบสามมิติ ก็เข้าใจเรื่อง “คลื่น” ที่เป็นวง ๆ ออกไปเป็นชุดหรือ “การกระเพื่อม” อันขยายออกมาจากจุดกำเนิดอย่างใดอย่างหนึ่ง²

สอดคล้องกับการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ของ “อีวาน แกรนท์ (Evan Grant)” ในปี 2009 ซึ่งได้ทดลองกระบวนการการเกิดคลื่นเสียง โดยอาศัยการสั่นสะเทือนตามธรรมชาติของคลื่นเสียงบนผิวน้ำ แรงกระเพื่อมที่เกิดจากการสั่นสะเทือนได้เกิดการขยายวงที่แผ่กระจายออกรอบข้างอย่างสมมาตร ลักษณะดังกล่าวกลับสร้างความพิศวงให้กับการทดลองที่มีรูปร่างมิติสมมาตรคล้ายดังรูปลักษณ์ของมณฑลาลอย่างน่าอัศจรรย์³ (ภาพที่ 7)

แผนภูมิมณฑลาลอันเปรียบเสมือนการจำลองจักรวาล ยังเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสรรค์พุทธศิลป์ตามคตินิยายวัชรยานของทิเบต “มณฑาลา (Mandala)” เป็นคำในภาษาสันสกฤตในภาษาทิเบตเรียกว่า “กิล(kyil)” หรือ “กิลคอธ (dkyil 'khor)” มีความหมายหมายถึงแก่นศูนย์กลาง ที่นั่ง เขตแดน ซึ่งก็คือความหมายเดียวกับคำว่า “มณฑล” ตรงตามรูปศัพท์ที่ว่า ซึ่งล้อมรอบจุดศูนย์กลาง โดยใช้ในความหมายควบคู่ไปกับคำว่า “โพธิ” หรือ การตื่น การบรรลุธรรม ซึ่งชี้ถึงสถานที่นั่งภายใต้ต้นโพธิ์ที่ซึ่งการตรัสรู้อย่างสมบูรณ์ได้ ส่วนคำว่า “ลา (la)” หมายถึง วงล้อที่หลอมรวมแก่น

ดังนั้น “มณฑาลา” จึงแปลว่า ที่ประทับของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ ในขณะที่รู้แจ้ง และภาพเหล่านี้จะปรากฏในมโนทัศน์ของวัชรจารย์ หมายถึง ครูบาอาจารย์ในพุทธศาสนานิกายวัชรยาน โดยทั่วไปมณฑาลามักจะสร้างเป็นวงกลมหรือวิหารที่มีประตู 4 ทิศ ซึ่งแต่ละทิศจะแสดงถึงพรหมวิหารทั้ง 4 คือ เมตตา กรุณา มุติตา และอุเบกขา และก่อนที่ผู้ปฏิบัติธรรมจะเดินเข้าประตูได้นั้นจะต้องผ่านด่านทดสอบคือกำแพง 4 ชั้น ซึ่งประกอบไปด้วย

1. กำแพงไฟแห่งความรู้อันบริสุทธิ์
2. กำแพงเพชรแสดงความแข็งแกร่งและกล้าหาญ
3. กำแพงหลุมศพแห่งการมีสติรู้
4. กำแพงดอกบัวแสดงถึงการยอมอุทิศตนต่อพุทธะ

ด้วยความหมายที่แฝงเร้นในสัญลักษณ์เรขาคณิตบนแผ่นผั่งมณฑาลา จึงเปรียบประหนึ่งการรับรู้ตรรกะเชิงปริศนาธรรมที่ผู้ก้าวข้ามผ่านการรู้แจ้งพึงมีสติในมโนทัศน์ของตนเอง ทำให้วงกลมล้อมรอบมณฑาลา จะประกอบไปด้วยทิศทั้งสี่หรือประตูทางเข้าทั้งสี่บานเสมอ

หากศึกษาภาพมณฑาลา (Mandala) ในเชิงสถาปัตยกรรมตะวันตก มณฑาลานั้นแท้จริงก็คือภาพด้านบน หรือ แพลน (plan) คือภาพของพระสถูปที่มองด้วยสายตาจากเบื้องบน พิธีกรรมเก่าแก่ในการสร้างพระสถูป จะใช้เงาที่ทอดมาจากเสนาพิกาดัดที่ตั้งตรงจุดศูนย์กลางของวงกลม เพื่อกำหนดเส้นผ่าศูนย์กลางเพื่อบ่งบอกทิศทั้งสี่รอบพระสถูปนั้น จากเส้นดังกล่าว เส้นแกนต่าง ๆ จึงบอกตำแหน่งทิศตามหลักเรขาคณิต การสร้างพระสถูปคือการกำหนด และจำกัดพื้นที่ว่าง โดยทำให้พื้นที่ว่างนี้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาด้วยการสร้างสรรค์จากสรรพสิ่งที่อยู่รายล้อมของพระสถูป ให้กลายมาเป็นภาพเชิงเรขาคณิตนั่นเอง

มีการกล่าวว่า มณฑาลามีรูปลักษณะเปรียบประหนึ่งดอกบัวในพระพุทธศาสนาเช่นกัน สัญลักษณ์ของดอกบัวแสดงผ่านแผ่นผั่งพระสถูปซึ่งมีความสำคัญในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ดังเช่นที่มีการกล่าวถึงแผ่นผั่งพระสถูปและดอกบัวว่า การที่ดอกบัวเป็นสิ่งเดียวกับฐานของจักรวาล อันได้แก่ ห้วงน้ำและแผ่นดินนั้นย่อมเพียงพอที่จะอธิบายถึงการใช้ดอกบัวเป็นฐานรองพระพุทธรูปและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ซึ่งต่างก็เป็นภาพลักษณ์ของจักรวาล พระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และทวยเทพทั้งหลาย ต่างก็ประทับนั่งบนบัลลังก์ดอกบัวหรือประทับยืนบนฐานดอกบัว⁴

แผนภูมิมณฑาลานิยมวาดบนทั้งกาของศิลปะทิเบต อาทิ ภาพมณฑาลาแห่งพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ ธรรมบาล และยี่ตัม เป็นต้น นอกจากนี้ การสร้างมณฑาลายังเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาในกายวัชรยาน ดังเช่นการประกอบพิธีมนตราภิเษก จึงต้องสร้าง “กาลจักร” ขึ้นเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรม คำว่า กาลจักร (Kalachakra) หมายถึงวงล้อแห่งกาลเวลา (time-wheel or time-cycles) ในภาษาทิเบตเรียกว่า “ดอร์เกี คอรโล (dus-kyi 'khor-lo)” เป็นหลักคำสอนและการปฏิบัติตันตระชั้นสูงในพุทธทิเบต และยังเป็น

พิธีมนตราภิเษก (empowerment หรือ initiation) ตามตามประเพณีศาสนาพุทธวัชรยาน เพื่อให้ผู้เข้าร่วมพิธีมนตราภิเษกได้รับพรจากพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ โดยผ่านพระอาจารย์ผู้ทำพิธี ซึ่งเป็นผู้ที่สำเร็จรู้แจ้งตามสายการปฏิบัติธรรมต้นตระกูลเป็นผู้ประกอบพิธีให้ เชื่อกันว่าผู้ผ่านพิธีมนตราภิเษกจะได้รับพลังอำนาจและบุญบารมีจนสามารถเข้าสู่พุทธภูมิได้สำเร็จ

การสร้างขึ้นเป็น “กาลจักรมันดาลา (Kalachakra Mandala)” โดยมากแล้วจะสร้างขึ้นเป็น กาลจักรมันดาลาทราย (Kalachakra Sand Mandala) มีขั้นตอนการสวดมนตราระหว่าง การปฏิบัติสร้างกาลจักรมันดาลาทรายจนกระทั่งแล้วเสร็จสมบูรณ์ ซึ่งภาพกาลจักรมันดาลา ที่ประกอบขึ้นจากเม็ดทรายหลากสีอันงดงามนั้น เป็นมณฑลที่เข้าสู่พุทธภูมิ บนเม็ดทราย จะเป็นระนาบวงกลมที่คล้ายดังลวดลายต่าง ๆ แต่แท้จริงแล้ววงกลมกาลจักรมันดาลามี ลักษณะเป็นภาพสามมิติที่จำลองขึ้นด้วยโพธิจิตของผู้ศรัทธา ต่อมาภายหลัง จึงได้มีการ สร้างกาลจักรมันดาลารูปทรงสามมิติดังภาพจำลองสถาปัตยกรรมแห่งพุทธภูมิ ตัวอย่างเช่น ประติมากรรมกาลจักรมันดาลาสามมิติที่ใช้ในพิธีมนตราภิเษก ปัจจุบัน ประดิษฐานอยู่ใน พระราชวังโปตาลา นครลาซา เขตปกครองตนเองทิเบต (ภาพที่ 8-9)

นอกเหนือจากทิเบต การสร้างจิตรกรรมมันดาลายังปรากฏในหลายประเทศที่รับวัฒนธรรม ทิเบต โดยเฉพาะภูฏาน ดังเช่นการนิยมนในการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังประดับไว้ภายใน “ซง (Dzong)” หรือป้อมปราการสำคัญ ๆ หลายแห่ง อาทิ ที่ พาโรซง พูนาคาซง ตาชิโชซง และริมฟุงซง เป็นต้น ภาพมันดาลาบนผนังเรียกกันว่า “มันดาลาจักรวาล (Cosmic mandala)” มีลักษณะของนามธรรมอย่างชัดเจน ด้วยการถ่ายทอดนัยยะของมณฑล (มันดาลา) อยู่ในวงแหวนทั้งสาม วงแหวนต่าง ๆ หมุนวนเป็นเกลียว วงแหวนชั้นในสุดแทนค่าเดือนทั้งสิบสองในรอบปีนักษัตร ล้อมรอบด้วยวงแหวนชั้นที่ 2 แสดงถึงคลื่นน้ำและกระแสน้ำในทอน สี่ฟ้าและน้ำเงิน ใช้เส้นทั้ง 5 สี ได้แก่ สีทั้งห้าประกอบด้วย

สีน้ำเงิน (ธาตุอากาศ)
สีขาว (ธาตุน้ำ)
สีแดง (ธาตุไฟ)
สีเขียว (ธาตุลม) และ
สีเหลือง (ธาตุดิน)

รวมกันเป็นเบญจธาตุแบบคติทิเบตและภูฏาน การผสมกลมกลืนของเกลียวเส้นทั้งหมดแสดงถึงความหมายของพลังงาน เสมือนโลกและจักรวาลที่สัมพันธ์ไม่มีวันจบสิ้น ส่วนวงชั้นนอกสุดแทนความหมายถึงผืนโลกและธรรมชาติที่อยู่ชั้นล่างของสวรรค์หรือจักรวาล เบื้องล่างนิยมวาดได้ด้วยเครื่องบูชาเพื่อแสดงการน้อมถวายแด่มันดาลา (ภาพที่ 10)

คติมันดาลาที่แพร่หลายทั้งในศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนา ไม่เพียงมีอิทธิพลต่อขนบชาติต่างๆ ในแดนดินหิมาลัย แม้แต่ในภูมิภาคอุษาคเนย์ ดังเช่น วัฒนธรรมบาหลิในชาวหรืออินโดนีเซียปัจจุบัน ก็มีปรากฏในแบบอย่างการสร้างงานสถาปัตยกรรมแบบบาหลิที่แม้รับรูปแบบมาจากอินเดีย แต่ไม่ใช่อินเดีย กลับกลายมาเป็นแบบอย่างอัตลักษณ์เฉพาะของตนเอง หรือที่นิยมเรียกกันว่า “บาหลิสไตล์ (Balinese Style)”

ศิลปะและสถาปัตยกรรมแบบบาหลิจะอยู่ภายใต้หลักปรัชญาของไตรหิตครณะ (Tri Hita Karana) ซึ่งประกอบขึ้นจากมนุษย์ ธรรมชาติ และเทพเจ้า ทั้งสามประการนี้เป็นรากฐานสำคัญสูงสุดที่ชาวบาหลิสถียึดถือยึดมั่นและยึดปฏิบัติมายาวนานนับพันปี ด้วยเหตุดังกล่าว พื้นที่เส้นทางรอบๆ สถาปัตยกรรมบาหลิ จึงมักนิยมสร้างสวนไม้ดอกไม้ประดับท่ามกลางบ่อน้ำหรือสระน้ำ รวมไปถึงบ่อน้ำเพื่อเสริมสร้างสิริมงคลให้แก่ตนเอง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ จึงมีอิทธิพลให้เกิดการประสานระหว่างศิลปะ ประติมากรรม การตกแต่งสวน และสถาปัตยกรรม ทำให้หลาย ๆ สถานที่ของสถาปัตยกรรมบาหลิมีสายน้ำเป็นส่วนประกอบสำคัญ

การออกแบบตกแต่งสวนแบบบาหลิ มีสายน้ำเป็นส่วนประกอบสำคัญตามคติปรัชญาของไตรหิตครณะ คติปรัชญาของไตรหิตครณะ ได้แก่ ไตรมันดาลา หรือ ไตรมณฑล (Tri Mandala) อันเป็นกฎการแบ่งพื้นที่ต่าง ๆ ภายในศาสนสถานของบาหลิ โดยแบ่งพื้นที่ต่าง ๆ ออกเป็นสามส่วน ได้แก่ พื้นที่ส่วนด้านนอก หรือ ปฐมณฑล (Nista mandala) พื้นที่ลานส่วนกลาง หรือ มัธยมณฑล (Madya mandala) และพื้นที่ส่วนชั้นใน หรือ อุทมะมณฑล (Utama mandala) การแบ่งอาณาบริเวณดังกล่าว จึงเป็นเสมือนการกั้นขอบเขตของผู้ที่ก้าวเข้ามาถึงวัดหรือเทวาลัยที่ต้องปฏิบัติตาม การแบ่งพื้นที่ในส่วนต่าง ๆ ของสถาปัตยกรรมศาสนสถานบาหลิ การเดินทางเข้าสู่วัดหรือเทวาลัย เป็นการเข้าสู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในคติบาหลิ จุดเริ่มต้นจากบันไดสูงที่ทอดยาวขึ้นสู่เบื้องบน อันเป็นคติฮินดูที่เชื่อว่า เป็นเส้นทางสู่เขาพระสุเมรุ ขึ้นบันไดต่างๆ จะสิ้นสุดลง และก้าวผ่านประตูผาซีก หรือ ประตูแยกครึ่ง ซึ่งเรียกกันว่า “จันทิเบนตาร์ (Candi Bentar)” มีความหมายถึง ประตูแห่ง

จิตวิญญาณ (split gateway) ที่นำเข้าสู่เขตศาสนสถานอันศักดิ์สิทธิ์ เมื่อก้าวผ่านประตูแยก จะเห็นได้ถึงการจำลองคติเกี่ยวกับภูเขาสูง (เมรุ) อันเป็นที่สถิตของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู รอบ ๆ ข้างสร้างไว้ด้วยหอเมรุ (meru) ที่สร้างประกอบขึ้นจากไม้ทั้งหลัง หอเมรุจะเป็นอาคาร ไม้ที่มีหลังคาคดซ้อนชั้นในทรงปราสาท หลังคานั้นทำขึ้นจากไม้มุงด้วยใบปาล์มหรือใบฟาง รูปลักษณะทั้งหมดนี้ กลายมาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของวัฒนธรรมบาหลีสืบมาจนถึงทุกวันนี้ (ภาพที่ 11)

เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนผัน ประวัติศาสตร์เปลี่ยนแปลง มัณฑาลาในโลกยุคใหม่ของคริสต์ ศตวรรษที่ 21 ได้แพร่หลายไปสู่ประเทศต่าง ๆ สร้างกระแสใหม่ให้เกิดการรับรู้ใหม่ ไม่ว่าจะเป็นความสวยงามของลายเส้นเรขาคณิต ความเร้นลับของมนตรา และตรรกะปรัชญา ตะวันออก เกิดการผสมผสานข้ามวัฒนธรรมและสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดเป็นศิลปะร่วม สมัยที่ผิดแปลกไปจากเดิม มัณฑาลาในโลกสมัยใหม่อาจมิใช่ส่วนหนึ่งของพิธีกรรม และมีไข่ เรื่องของศาสนา แต่ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของแรงบันดาลใจให้เลื้อยหิบบีมองค์ประกอบ ของมันดาลา และสิ่งที่แฝงเร้นในวงกลมมันดาลามาประยุกต์ใหม่ในความหมายใหม่

มันดาลาในศิลปะร่วมสมัย (Mandala in Contemporary Art)

“เดเมียน เฮิร์สท (Damien Hirst)” ศิลปินชาวอังกฤษ ผู้โด่งดังในผลงานศิลปะร่วมสมัย ผลงานศิลปะของเดเมียน เฮิร์สทจุดประกายให้เกิดการถกเถียงและกระแสวิพากษ์วิจารณ์ ระหว่างเรื่องราวอันน่ากลัวของความตาย การดับสูญ และความเชื่อทางศาสนา ตัวอย่างเช่น ผลงาน Installation art การนำปลาฉลามยักษ์สดแช่ในฟอร์มาลินในตู้กระจก การผ่าท้อง วัวเป็นสองส่วน การถ่ายทอดความตายของสัตว์และกายวิภาคของมนุษย์ ฯลฯ เรื่องราว ของผลงานศิลปะจึงแฝงไปถึงการแตกดับของสังขาร การเน่าเปื่อยของชีวิต สื่อความคิดของ เขาจึงก่อให้เกิดความสลดหดหู่ ท่ามกลางมุมมองถึงสัจธรรมอันเที่ยงแท้ของชีวิตถึงความ ตายที่ไม่มีใครอาจหลุดถึง แต่ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยง ด้วยเหตุนี้เอง ทำให้ผลงานที่ทำทลายความ เชื่อของศาสนา “Damien Hirst’s Butterfly mandalas” ในจิตรกรรมกึ่งวิทยาศาสตร์เมื่อ ค.ศ.2009 ก่อเกิดจากปีกผีเสื้อนับร้อยสายพันธุ์และปีกของแมลงปีกแข็งนานาชนิด ถูกจัดวางรวมขึ้น ส่วนของ Kaleidoscope ที่กลายมาเป็นผลึกอันแวววาว ผลงานดังกล่าวมาจากแรงบันดาลใจคล้ายการวางกระจุยแบบกอธิก แต่รูปลักษณ์ของรูปวงกลมและเรขาคณิตยังแฝงไว้ด้วย อิทธิพลของมันดาลา และอาจสื่อสารไปถึงนัยยะที่ศิลปินประสงค์จะเชื่อมโยงไปถึงความ

สัมพันธ์ของศูนย์กลางแห่งชีวิตและจักรวาล (ภาพที่ 12)

“สตีเฟน เมกิน (Stephen Meakin)” ศิลปินตะวันตก ชาวอังกฤษ เป็นอีกผู้หนึ่งที่สร้างสรรค์ผลงานทั้งงานจิตรกรรมและการออกแบบภาพประกอบด้วยกระบวนแบบและแรงบันดาลใจจากมันดาลา เขามักใช้รูปแบบมาจากแนวความคิดที่ผนึกรวมระหว่างความคิดและความฝัน ในภาพและเทพนิยาย ทั้งหมดหลอมรวมไว้ในวงกลมที่หมุนเกลียวดังราวกับสนามพลังแห่งจินตนาการ เป็นกระบวนการจินตนาการของมนุษย์ที่ปรับแต่งเป็นคลื่นความถี่ของสมอง ก่อนผันแปรกลายเป็นภาพเรขาคณิตในลักษณะของวงกลมดั่งมันดาลา ให้นามว่า Sacred Geometry & Mandala Art อาทิ ภาพจิตรกรรม “ผู้สร้างดวงดารา (The Star Makers)” แสดงออกให้เห็นถึงอารมณ์ความรู้สึกผ่านระบบโครงสร้างทางเรขาคณิตและรูปทรงชีวภาพ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับหลักการทางคณิตศาสตร์บนพื้นฐานของที่ว่างและเวลา วงกลมมันดาลา ในผลงานของเขา อธิบายได้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างจิตวิญญาณหรือความศรัทธากับแผนผังเชิงสถาปัตยกรรมหรือการออกแบบ กลายมาเป็นศิลปะข้ามวัฒนธรรมที่สวยงามและแปลกตา (ภาพที่ 13)

“แซนฟอร์ด บิกเกอร์ (Sanford Biggers)” ศิลปินผิวสีชาวอเมริกัน กับการสร้างสรรค์งานศิลปะที่เรียกกันว่า “มันดาลาร่วมสมัย (Contemporary Mandala)” กับเสียงสะท้อนจากวัฒนธรรมฮิป-ฮอป ศิลปะของแซนฟอร์ด บิกเกอร์มีบทบาทสำคัญต่อการประยุกต์รวมความหลากหลายทางศิลปะหลากหลายแขนง เช่น ดนตรี ภาพยนตร์ วิดีโอ ประติมากรรม installation และ performance ตัวอย่างการแสดงผลงานอันโด่งดังก็คือ The contemporary Mandala (2012) ที่ Emory Visual Arts Gallery ศิลปินเลือกใช้แนวคิดจากวงกลมมันดาลา ทราายเป็นคติทางวัชรยานศิลปะของทิเบตมาผสมผสานกับการแสดงศิลปะ performance ด้วยการเคลื่อนไหวผ่านการเต้นฮิป-ฮอปบนผืนทรายผสมสี วัฒนธรรมผสมผสานแบบร่วมสมัยกระทำบนวงกลมมันดาลา 2 มิติ สามารถมองเห็นการเคลื่อนไหวของจังหวะการเดินตามลายเส้นของวงกลมมันดาลาทางด้านบน กลายมาเป็นมันดาลาร่วมสมัยตามเจตนารมณ์ของศิลปินอย่างสนุกสนานเร้าใจ (ภาพที่ 14)

“อัลลิสัน สวอบดา (Allison Svoboda)” ศิลปินหญิงผู้สร้างสรรค์ผลงานศิลปะมันดาลา (Mandala) จากเทคนิคสื่อผสมด้วยหมึกบนกระดาษตัดประกอบจากเทคนิคงานปะติด (คอลลาจ) ซึ่งเธอประยุกต์จากอิทธิพลศิลปะกระดาษตัดของโลกตะวันออกมาใช้กับสื่อผสมที่ผิดไปจากแบบอย่างดั้งเดิม เป็นผลงานศิลปะร่วมสมัยที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวงกลม

มันดาลาแสดงออกด้วยสีวรรณะจากกระดาษ วางบนกระดาษของผนังที่มีมิติทับซ้อนของตัวผลงาน รอยคราบหมึกที่ซึมซับบนพื้นผิวได้แผ่ซ่านออกตามโครงสร้างของวัสดุ ดังเช่นที่เธอให้คำอธิบายถึงที่มาของมันดาลาในวัตถุประสงค์ของการแสดงออกว่า มันคือรูปแบบแห่งสัญชาตญาณที่พบในธรรมชาติ แปรเปลี่ยนไปตามชิ้นส่วนเรขาคณิตอย่างไร้ที่สิ้นสุด วนแล้ววนเล่า ก่อนที่ทุกสรรพสิ่งจะไหลเวียนไปตามรอยคราบหมึก ก่อเกิดจินตนาการที่ไม่มีที่สิ้นสุดเช่นเดียวกัน มันไม่เพียงแต่บอกถึงวัฏจักรของธรรมชาติ แต่ยังบอกถึงโลกแห่งความเจริญเติบโต จากความมืดสู่แสงสว่าง และจากแสงสว่างย้อนกลับสู่ความมืดมิด (ภาพที่ 15)

มันดาลาในศิลปะบำบัด (Mandala in Art Therapy)

ศิลปะบำบัด (Art therapy) คือการบำบัดรักษาทางจิตเวชรูปแบบหนึ่ง โดยประยุกต์ใช้กิจกรรมทางศิลปะเพื่อค้นหาข้อบกพร่องหรือความผิดปกติบางประการของกระบวนการทางจิตใจ จิตใต้สำนึก หรือสิ่งที่แฝงเร้นภายในอารมณ์ความรู้สึกต่างๆ ในจิตใจของมนุษย์ ศิลปะบำบัดจึงไม่เพียงแต่เป็นการค้นหาคำตอบทางจิตวิทยา แต่ยังเป็นการเยียวยา และฟื้นฟูจิตใจให้กลับมามีความสุข

การนำหลักการของมันดาลามาใช้ในศิลปะบำบัด เรียกกันว่า Mandala Art Therapy หรือศิลปะบำบัดมันดาลา ยังสัมพันธ์ไปถึงแผนผังพระสถูปที่วัดจากจุดศูนย์กลางไปยังทิศต่างๆ ตามการจำลองจักรวาลนั้น มีลักษณะเช่นเดียวกับการแย้มกลีบของดอกบัว กลีบบัวเปรียบเสมือนกับการบ่งบอกทิศทางที่แผ่ขยายออกไปอย่างไม่จำกัด ในขณะที่ทางจิตวิทยามักมองถึงการสร้างแผนภูมิหรือแผนผังมันดาลารูปวงกลมคือการแสดงออกถึงความหมายของส่วนลึกในจิตวิญญาณ และการสะท้อนภาพรวมแห่งตัวตน แม้ว่าที่มาของมันดาลาจะต่างกับวัฒนธรรมของตะวันตก แต่มันดาลาในบริบทของจิตวิเคราะห์นิยมกล่าวถึงทฤษฎีของคาร์ล จุง (Carl Jung) ว่า เป็นการแสดงถึงตัวตนของจิตใจแห่งตัวตน ทำให้มันดาลาเริ่มได้รับการยอมรับว่าเป็นการสะท้อนถึงการสร้างสรรค์ที่บ่งบอกไปถึงที่มาของจิตใจที่มองออกสู่รอบๆข้าง โดยจิตสำนึกส่วนลึกของมนุษย์เป็นผู้กำหนด แผนผัง “วงกลมจากจุดศูนย์กลาง (circle with a center)” เป็นพื้นฐานของการสะท้อนจากส่วนเล็กไปสู่ส่วนที่ใหญ่กว่า (micro to the macro) มันเป็นรูปแบบการค้นหาระบบชาติ ทำให้เรามองเห็นไปถึงชีววิทยา ธรณีวิทยา เคมี ฟิสิกส์ และดาราศาสตร์ ฯลฯ บนโลกที่เราอยู่อาศัยนี้ ก่อนที่มองไกลออกไปสู่ท้องฟ้า สู่จักรวาล เช่นเดียวกับวงแหวนของเกสรดอกไม้ที่หมุนเป็นเกลียวจากภายในสู่ภายนอก เมื่อแสดงออกผ่านความงามในการวาดภาพทางศิลปะ มันดาลาจะสามารถอธิบายได้ถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ประกอบกันขึ้นเป็นเซลล์ในร่างกาย โลก และจักรวาลรอบตัวเรา (ภาพที่ 16)

มโนทัศน์ของ Mandala Art Therapy เป็นการสร้างภาพมันดาลาเพื่อช่วยฟื้นฟูจิตใจผ่านสัญลักษณ์ รูปทรง สีเส้นที่วาดภาพต่าง ๆ ให้ปรากฏ ศิลปะบำบัดจากมันดาลาจะสะท้อนไปถึงตัวตนตามกระบวนการคิด การเล่าเรื่องตามสัญลักษณ์ แรงบันดาลใจ และความรู้สึก ภาพต่าง ๆ ภายในวงกลมมันดาลาที่อธิบายถึงคำตอบมากมายในเชิงจิตวิเคราะห์นั้น

มันดาลาได้ผ่านกาลเวลา ผ่านการสร้างสรรค์ และผ่านการแปลความหมายจากมนุษยชาติหลากหลายความคิดและต่างวัฒนธรรม จากจุดเริ่มต้นของคติความเชื่อในมนตราของศาสนาฮินดู ดังราวการสร้างมณฑลให้แด่ปวงเทพยดาบนฟากฟ้าสรวงสวรรค์ แปรเปลี่ยนไปสู่สัญลักษณ์แห่งเขาพระสุเมรุและไตรภูมิในพระพุทธศาสนา ก่อนที่หมุนวนดังวงล้อไปเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมในวัชรยานศิลป์แห่งทิเบต มันดาลาได้แพร่หลายขยายกว้างไปสู่ดินแดนต่าง ๆ อันนำไปสู่การสรรค์สร้างสถาปัตยกรรมลือนามหลายแห่งหน トラバจนกระทั่งเมื่อวัฏจักรเปลี่ยนแปลงไปตามความนิยม ณ วันนี้ ความคิดและมุมมองเกี่ยวกับมันดาลานำไปสู่แรงบันดาลใจในศิลปะร่วมสมัย การออกแบบ และยังประโยชน์ในเชิงจิตวิเคราะห์เพื่อแสวงหาคำตอบจากห้วงลึกของจิตใจของมนุษย์ มันดาลาจึงมิได้เป็นเพียงวงกลมเรขาคณิตเชิงศาสนา แต่ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตใหม่ของมนุษย์ที่ไร้ซึ่งพรมแดนทางภาษาศาสตร์ และวัฒนธรรม

เว็บอสณ

- 1 ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 1160.
- 2 เอดรียน สนอตกราส, สัญลักษณ์แห่งพระศรูป แปลโดย ภัทรพร สิริกาญจน และคณะ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ, 2541), 22.
- 3 Evan Grant, Making sound visible through cymatics, accessed April 2016 - May 2016, Available from http://www.ted.com/talks/evan_grant_cymatics?language=en
- 4 เอดรียน สนอตกราส, สัญลักษณ์แห่งพระศรูป 2 แปลโดย ภัทรพร สิริกาญจน และคณะ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ, 2541), 125.

บรรณานุกรม

- ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล. ศิลปะทิเบต. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2556.
- สนอดกกราส, เอดรียน. สัญลักษณ์แห่งพระสถูป, พิมพ์ครั้งที่ 2 แปลโดย ภัทรพร สิริกาญจน และคณะ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์วิชาวารม, 2541.
- ALLISON SVOBODA. accessed April 2016 – May 2016. Available from <http://www.allisonsvoboda.com/mandala.html>
- Angkor Wat. accessed December 2015 – May 2016. Available from <http://www.keyword-suggestions.com/YW5na29yIHdhZCBhZXJpYWw/>
- ART THERAPY REFLECTIONS. accessed April 2015 – December 2015. Available from <http://arttherapyreflections.blogspot.com/2011/07/mandalas-in-art-therapy.html>
- Borobudur. accessed December 2015 – May 2016. Available from <http://waysto-traveling.blogspot.com/2015/08/borobudur-biggest-buddhist-monument.html>
- Brinkgreve, Francine. Offerings : The Ritual Art of Bali. New York: Select Books, 1992.
- Damien Hirst's Butterfly mandalas. accessed April 2016 – May 2016. Available from http://risdmuseum.org/art_design/objects/1485_utopia
- Evan Grant: Making sound visible through cymatics. accessed 2016 – May 2016. Available from :http://www.ted.com/talks/evan_grant_cymatics?language=en
- Fischer, Joseph. The Folk Art of Bali : The Narrative Tradition. London: Oxford University Press, 1998.
- Fisher E.Robert. Art of Tibet (World of Art). London: Thames & Hudson, 1998.
- Gwyneth Chaturachinda. Dictionary of South and Southeast Asian Art. Chiang Mai: Silkorm Books, 2005.
- Heller, Amy. Tibetan Art : Tracing the Development of Spiritual Ideals. New York: Acc Us Distribution Book Title, 2006.
- India's occult correspondence with the Capricorn Hieroglyph. accessed 2016 – May 2016. Available from <http://www.aeongroup.com/caprcrn.htm>
- Wangchhuk, Lily. Facts About Bhutan : The Land of the Thunder Dragon. Thimphu:

Absolute Bhutan Books, 2008.

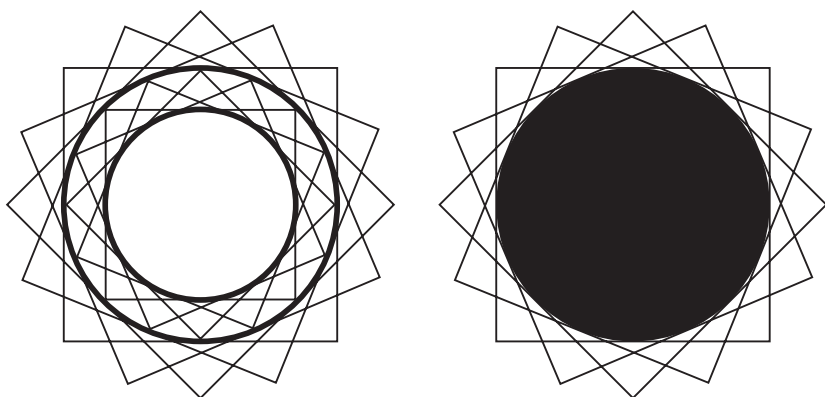
Samye Monastery. accessed December 2015 - May 2016. Available from <https://russellgbradshaw.com/tibet/central-tibet/samye/>

Sanford Biggers. accessed January 2016 - May 2016. Available from http://www.iniva.org/exhibitions_projects/2010/progress_reports/gallery/breakdance1

Tatjana Blau. **Tibetan Mandalas.** New York: Sterling, 2008.

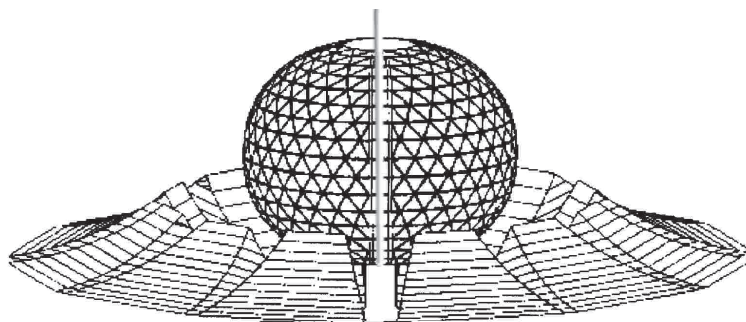
The Kalachakra Mandala. accessed December 2015 - May 2016 Available from http://kalachakranet.org/mandala_kalachakra.html

Transformation Y2K. accessed January 2016 - April 2016. Available from <http://www.themandalacompany.com/mandala-shop-gallery/>

ภาพที่ 1

แผนผังการวางตำแหน่งของสิ่งก่อสร้างในคติจักรวาลวิทยาของศาสนาฮินดู

"Mount Meru" - The Capricorn - Cancer Axis

ภาพที่ 2

ภาพแสดงแกนที่ตั้งของเขาวงกตสุเมรุ

(ที่มา : <http://www.aeongroup.com/caprcrn.htm>)

ภาพที่ 3

แผนผังคติเรื่องไตรภูมิบนแผนผังมณฑล

ที่มา : <http://www.aeongroup.com/caprcm.htm>

ภาพที่ 4

วัดซัมเย่ (Samye Monastery)

เขตปกครองตนเองทิเบตคริสต์ศตวรรษที่ 8

ที่มา : <https://russellgradshaw.com/tibet/central-tibet/samye/>

ภาพที่ 5

บุโรพุทโธ หรือ บรมพุทโธ (Borobudur)

ประเทศอินโดนีเซีย

คริสต์ศตวรรษที่ 8-9

ที่มา : <http://waystotraveling.blogspot.com/2015/08/borobudur-biggest-buddhist-monument.html>

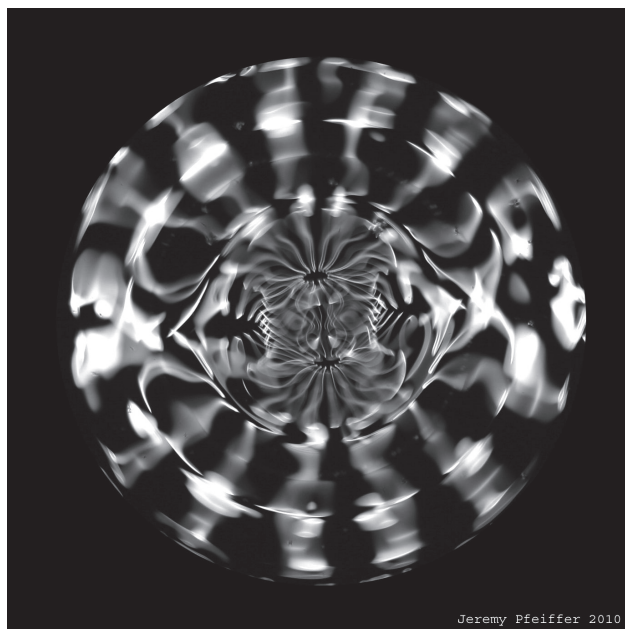
ภาพที่ 6

นครวัด (Angkor Wat)

ประเทศกัมพูชา

คริสต์ศตวรรษที่ 12

ที่มา : <http://www.keyword-suggestions.com/YW5na29yIHdhhdCBhZXJpYWw/>

ภาพที่ 7

อีวาน แกรนท์ (Evan Grant)

ภาพการกระเพื่อมของคลื่นเสียงจากการทดลองทางวิทยาศาสตร์

ที่มา : http://www.ted.com/talks/evan_grant_cymatics?language=en

ภาพที่ 8

กาลจักรมันดาลา (Kalachakra Mandala)

ที่มา : http://kalachakranet.org/mandala_kalachakra.html

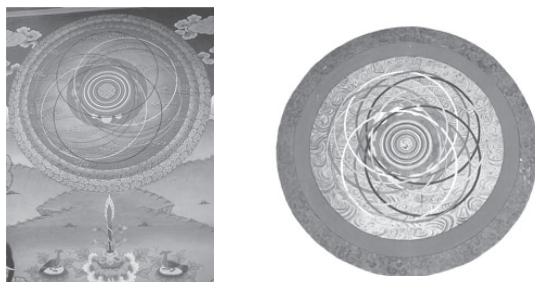

ภาพที่ 9

กาลจักรมันดาลาสามิติที่ใช้ในพิธีมนตราภิเษก

พระราชวังโปตาลา นครลาซา

ที่มา : http://kalachakranet.org/mandala_kalachakra.html

ภาพที่ 10

มันดาลาจักรวาล (Cosmic mandala)

จิตรกรรมฝาผนังบนพูนาคาซง

เมืองพูนาคา ประเทศภูฏาน

ที่มา : Wangchuk, Lily, 2008, Facts About Bhutan : The Land of the Thunder Dragon.

ภาพที่ 11

การออกแบบตกแต่งสวนแบบบาหลี่ มีสายน้ำเป็นส่วนประกอบสำคัญตามคติปรัชญาของ ไตรहितครณะ

ที่มา : Fischer, Joseph, 1998, The Folk Art of Bali : The Narrative Tradition

ภาพที่ 12

Damien Hirst

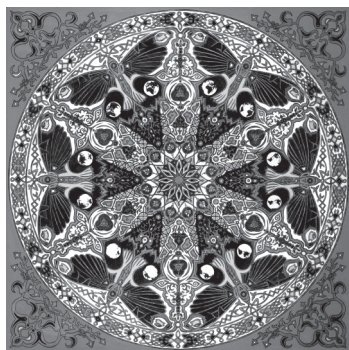
Utopia

Butterflies and household gloss paint on paper

136 × 134 cm

2008

ที่มา : http://risdmuseum.org/art_design/objects/1485_utopia

ภาพที่ 13

Stephen Meakin

The Sacred Geometry of The Hexagon

150 × 150 cm

2000

ที่มา : <http://www.themandalacompany.com/mandala-shop-gallery/>

ภาพที่ 14

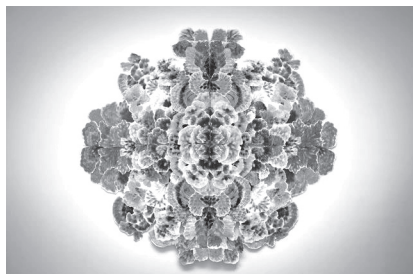
Sanford Biggers

Mandala of the B-Bodhisattva II

installation & performance

2012

ที่มา : http://www.iniva.org/exhibitions_projects/2010/progress_reports/gallery/breakdance1

ภาพที่ 15

Allison Svoboda

Mandala

ink on paper

Grand Rapids Art Museum

2012

ที่มา : <http://www.allisonsvoboda.com/mandala.html>

ภาพที่ 16

กิจกรรม Mandala Art Therapy ด้วยการวาดภาพร่วมกันเพื่อสะท้อนสิ่งที่อยู่ในส่วนลึกของจิตใจ

ที่มา : <http://arttherapyreflections.blogspot.com/2011/07/mandalas-in-art-therapy.html>

